

Läroarutbildningen
Examensarbete
Hösten 2004

Icke-verbal kommunikation mellan pedagog och barn i förskolan

– Pedagogers uppfattningar och erfarenheter av
”kroppsspråk” i konfliktsituationer mellan vuxen och barn

Handledare: Lisbeth Ohlsson

Författare: Ingrid Thuvesson

Icke-verbal kommunikation mellan pedagog och barn i förskolan

– Pedagogers uppfattningar och erfarenheter av ”kroppsspråk” i konfliktsituationer mellan vuxen och barn

Abstract

Detta examensarbete handlar om den icke-verbala kommunikationen mellan pedagogen och barnet i förskolan. Syftet med arbetet var att undersöka vilka uppfattningar och erfarenheter pedagoger har av den icke-verbala kommunikationen i samband med konfliktsituationer mellan den vuxne och ett barn. Avsikten var även att undersöka vad pedagogerna uppfattar som viktigt när det gäller icke-verbala signaler i konfliktsituationer, samt hur de använder eller skulle kunna använda sin kropp som ett redskap i dessa situationer.

De teoretiska utgångspunkterna har drag av det socialpsykologiska perspektivet och delar av arbetet stöds på Brodin och Hylanders tolkningar av Sterns teorier och texter om barns självutveckling. Min undersökning gjordes med hjälp av kvalitativa intervjuer. Fem pedagoger fördelat på två kommuner intervjuades.

I resultatet framkom det att pedagogerna anser att det är viktigt med ögonkontakt, att verbalt språk och kroppsspråk stämmer överens, samt att det är viktigt att vara i jämnhöjd med barnet. Det framkom även att pedagogerna använder sig själva som verktyg hela tiden de är tillsammans med barnet.

Ämnesord: Förskola. Icke-verbal kommunikation. Konflikt. Kroppsspråk. Lärare. Pedagoger. Samspel.

INNEHÅLL

INNEHÅLL	3
FÖRORD	4
1. INLEDNING	5
1.2 ARBETETS DISPOSITION	6
1.3 BAKGRUND.....	6
1.4 SYFTE.....	7
1.5 PEDAGOGISK RELEVANS	7
2. TEORIDEL	8
2.1 LITTERATURSÖKNING.....	8
2.2 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	8
2.3 BEGREPPET KOMMUNIKATION	9
2.4 ICKE-VERBAL KOMMUNIKATION.....	10
2.4.1 Definition av begrepp.....	10
2.4.2 Historik.....	11
2.4.3 Icke-verbala signaler.....	12
2.5 MÖJLIGA ORSAKER TILL KONFLIKTSITUATIONER.....	13
2.5.1 Kommunikationsstörningar.....	13
2.5.2 Dubbla budskap från den vuxne.....	14
2.5.3 Negativt kontra positivt bemötande.....	14
3. EMPIRISK DEL	15
3.1 PROBLEMPRECISERING	15
3.2 METOD	15
3.2.1 Metodologiska utgångspunkter.	15
3.2.2 Metodöverväganden.....	16
3.2.3 Etiska överväganden	16
3.2.4 Beskrivning av urvalsgrupp och avgränsningar	17
3.2.5 Genomförande.....	17
3.3 RESULTATDEL	18
3.3.1 Redovisning av resultat	18
3.4 DISKUSSION.....	22
3.4.1 Analys och diskussion av resultat.....	22
3.4.2 Metoddiskussion.....	25
3.4.3 Undersökningens tillförlitlighet	25
3.4.4 Förslag till vidare forskning	26
3.5 SAMMANFATTNING.....	27
REFERENSLISTA	28
BILAGA A	30
BILAGA B	31

Förord

Det har varit intressant om än stundtals hektiskt att skriva detta arbete. Jag har nu fått en inblick i hur det kan vara att vara forskande lärare i praktiken.

Jag vill tacka min handledare Lisbeth Ohlsson för allt stöd och uppmuntran genom hela processen, under den tid då arbetet tog form. Jag vill även tacka de pedagoger som alla har varit tillmötesgående och tog sig tid till att svara på mina frågor. Utan er hade inte arbetet blivit till.

1. Inledning

I detta examensarbete har jag valt att skriva om pedagogers uppfattningar och erfarenheter av den icke-verbala kommunikationen, det vi i dagligt tal även brukar kalla kroppsspråk. Främst har jag inriktat mig på de situationer där det har uppstått en konflikt mellan den vuxne och ett barn. Intresset för att fördjupa mig inom detta ämnesområde beror på att jag under min lärarutbildning genomfört två olika specialiseringar inom det beteendevetenskapliga området. I dessa båda kurser betonades att en lärare i förskolan förutom sin pedagogiska kompetens för att möta alla barn, även måste ha god social kompetens. I den sociala kompetensen ingår förmågan att kunna kommunicera och samspela med de människor man möter inom verksamheten. En pedagog som arbetar inom förskolans verksamhet möter dagligen både vuxna och barn med varierande bakgrund och som kan ha helt andra värderingar och regler för den sociala samvaron, än vad pedagogen är förtrogen med.

Under mina praktikperioder ute på förskolor har jag av egen erfarenhet fått viss inblick i hur ett flertal av de konflikter som uppstod mellan pedagogen och ett barn troligtvis berodde på att någon av parterna missuppfattat innebörden av ett mottaget budskap. Den icke-verbala kommunikationens samverkan med den verbala kommunikationen tror jag ibland glöms bort i de situationer där det pågår en konflikt mellan en vuxen och ett barn. Detta har fått mig att fundera över hur pedagoger uppfattar betydelsen av den icke-verbala kommunikationen. Är pedagogerna medvetna om på vilket sätt deras eget kroppsspråk signalerar olika budskap eller är detta något som man inte tänker så mycket på? Har pedagogerna någon uppfattning om på vilket sätt de kan använda sig av sina icke-verbala signaler på ett strategiskt och pedagogiskt sätt eller är detta något som görs rent intuitivt och utan reflektera över? Dessa funderingar har fått mig nyfiken på pedagogers tankar och erfarenheter kring detta.

Den dagliga kommunikationen mellan oss vuxna och barnen bygger till stor del på så mycket mer än det verbala språket. Jag tror därför det är betydelsefullt att vara medveten om hur vi använder vårt icke-verbala språk i mötet med barnen i förskolan.

1.2 Arbetets disposition

Första delen av detta arbete består av bakgrund samt det övergripande syftet med arbetet. Därefter följer en redogörelse för litteratursökning, teoretiska utgångspunkter samt en litteraturgenomgång inom ämnesområdet. Den empiriska delen består av problemformulering, metodologiska utgångspunkter, metodbeskrivningar samt resultat och analys av undersökning. Sist i arbetet följer en resultat- och metoddiskussion, samt en sammanfattning av hela arbetet.

I arbetet kommer personalen i förskolan att benämnas som "lärare i förskolan" omväxlat med "pedagog". Detta val gjordes med tanke på att det från och med årsskiftet 2004/2005 kommer att utexamineras lärare med inriktning mot förskola/förskoleklass, vilka inte har den traditionella förskollärarexamen. I regeringens proposition (2004/05:11) om förskolans kvalitet framgår att dessa lärare kommer att benämnas just som "lärare i förskolan".

Den icke-verbala kommunikationen brukar oftast benämnas som kroppsspråk. Därför kommer båda begreppen att användas för variationens skull. Att det är viss skillnad mellan dessa båda begrepp, har därmed inte tagits någon större hänsyn till i detta examensarbete.

1.3 Bakgrund

Den vuxne fungerar som en viktig förebild genom sitt förhållningssätt till barnet och till andra vuxna i barnens omgivning. Enligt Bergeling (2001) iakttar och registrerar barnet hur den vuxne beter sig i olika situationer och som pedagog har man då till viss del en maktposition som ett identifikationsobjekt för barnet. Bergeling menar vidare att det därför är den vuxnes ansvar att vara en god förebild för barnet. Detta ansvar belyses också i förskolans läroplan Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 1998) där det står att barn lär sig olika värderingar och normer först och främst genom de konkreta erfarenheter de gör i vardagen. Det står även att det är viktigt att den personal som arbetar i förskolan har förmåga att förstå och samspela med barnet för att han eller hon ska få känna att vistelsen i förskolan är en positiv erfarenhet. Enligt Kihlbom (2003) är samspelet med de känslomässigt betydelsefulla personerna i barnets omgivning avgörande för deras psykiska utveckling. Kihlbom menar att de erfarenheter barnet gör under de första åren, har stor betydelse för deras personlighetsutveckling senare i livet. Kvalitén i de relationer som uppstår mellan pedagogen och barnet i förskolan är därför lika viktig som andra relationer utanför den pedagogiska verksamheten.

Som pedagog kommer man att ställas inför situationer där ett barn reagerar verbalt och icke-verbalt på något den vuxne säger eller gör. Det kan vara ett barn som har fått en fastställd diagnos, eller ett barn som av någon orsak mår dåligt. Det kan också vara något i den vuxnes icke-verbala beteende som han eller hon inte själv är medveten om, som kan få ett barn att reagera på något sätt. Enligt Kadesjö (2001) är det viktigare att uppfatta barnets signaler och lära sig att känna igen olika beteendemönster för att därigenom öka sin förståelse för barnet och dess beteende, än att veta vilka eventuella diagnoser han/hon har.

För att kunna bemöta varje barn utifrån dess individuella beteendemönster, förutsättningar och behov, måste pedagogen ha goda kunskaper om hur det sociala samspelet mellan människor fungerar. När det gäller konflikter bär vi med oss erfarenheter och minnen från tidigare situationer vi varit med om. Lind (1995) och Kadesjö (2001) menar att en medvetenhet om vad som kan skapa problem i relationen med barnet, ger oss vuxna en möjlighet att kunna förändra delar av vårt beteendemönster. Vi kan därmed söka alternativa kommunikationsvägar i bemötandet av ett barn, oberoende om han eller hon har en fastställd diagnos eller inte. En av dessa alternativa kommunikationsvägar kan vara den icke-verbala.

1.4 Syfte

Syftet med detta arbete är att undersöka pedagogers uppfattningar och erfarenheter av icke-verbala kommunikation i samband med konfliktsituationer mellan vuxen och barn. Jag vill undersöka vad pedagogerna uppfattar som viktigt när det gäller icke-verbala signaler i konfliktsituationer, samt hur de använder eller skulle kunna använda sin kropp som ett redskap i dessa situationer.

1.5 Pedagogisk relevans

I det vardagliga arbetet inom förskolans verksamhet kommer varje enskild pedagog att möta och arbeta med barn som har olika beteendemönster och därför har individuella behov. Genom en ökad förståelse för hur vi vuxna påverkar och låter oss påverkas av barnen via vår kropp och dess signaler, kan vi öka vår medvetenhet. Vi har vår kropp som ett av flera verktyg i arbetet med barnen och en medvetenhet om detta, gör att vi på ett bra sätt kan bemöta barn även om de är i en affektsituation.

2. Teoridel

I denna del redogörs för sökning och val av litteratur, samt de teoretiska utgångspunkterna som utgör grunden för detta examensarbete. Härefter följer några allmänna aspekter på hur kommunikation och samspel mellan människor fungerar. Efter detta följer en beskrivning av hur den icke-verbala kommunikationen definieras som begrepp samt historik om den icke-verbala kommunikationen som forskningsområde. Senare delen består av redogörelser för de icke-verbala signaler som människan ger till sin omgivning. Till sist följer redogörelser för möjliga orsaker till att en konflikt kan uppstå.

2.1 Litteratursökning

Sökning gjordes mestadels via bibliotek. Först utfördes sökningen personligen och sedan via de olika bibliotekskataloger som fanns tillgängliga. Artiklar inom ämnesområdet söktes via Internet med hjälp av olika sökmotorer. De sökord som valdes var: *kommunikation*, *icke-verbala kommunikation*, *kroppsspråk*, *socialpsykologi*, *sociologi* och *samspel*. Dessa ord låg sedan till grund för den litteratur som valdes.

2.2 Teoretiska utgångspunkter

Jag har tagit intryck av det socialpsykologiska perspektivet vilket beskriver människan i vardagen. Socialpsykologin som vetenskapsområde studerar enligt Nilsson (1996) vårt sociala beteende och tänkande, samt de sociala relationerna mellan oss människor. Genom att inta ett socialpsykologiskt perspektiv kan vi enligt Nilsson få kunskaper som ger förståelse för det mänskliga beteendet, samt vilka olika faktorer som kan spela roll för hur vi kommunicerar med vår omgivning. Dessa kunskaper kan sedan användas som underlag för hur vi ska handla i praktiken.

I delar av arbetet hänvisar jag till Brodin och Hylanders tolkningar av Sterns teori om barns självutveckling. Valet att utgå från dessa författare grundar sig främst på att dessa riktar sig direkt mot pedagoger och mot förskolan. Enligt Brodin och Hylander (1997) baseras Sterns teori på forskningsresultat från flera olika traditioner och bildar en tvärvetenskaplig ”bro” mellan biologi, psykologi samt arv och miljö. Enligt denna teori ses kroppen och själen som en helhet, vilken är i ständigt förändring.

2.3 Begreppet kommunikation

Ordet kommunikation kommer ursprungligen från det latinska ordet "communicare" och betyder att "dela något med någon, att byta information eller budskap" (Maltén, 1998; Brørup m.fl.,1997). När två människor kommunicerar med varandra finns det en sändare och en mottagare. Den som sänder ett budskap kodar först budskapet innan det sänds. Detta gör han/hon via sitt förhållningssätt, sin personlighet och den känslöstämning som han/hon för tillfället befinner sig i. Den som är mottagare av budskapet tolkar i sin tur det mottagna budskapet via tidigare erfarenheter, sin egen sinnesstämning, sin självbild samt de förutfattade meningar som han eller hon eventuellt kan ha om sändaren och dess budskap (Maltén, 1998). Kommunikation mellan människor kan vara av intellektuell, emotionell eller social art. Vi kommunicerar via tre olika kommunikationskanaler. Dessa tre nivåer är den *verbala kommunikationen* som innefattar det vi säger med ord, den *utom-verbala kommunikationen* som innefattar på vilket sätt vi säger något, samt den *icke-verbala kommunikationen* som är de signaler vi sänder till andra i vår omgivning via våra egna kroppsrörelser och via yttre attribut som exempelvis klädstil och frisyr. Dessa tre nivåer samverkar när det gäller ansikte-mot-ansikte kommunikation (Brørup m.fl., 1997).

När människor kommunicerar med varandra har var och en sin egen personliga gräns för hur nära motparten får komma. Detta avstånd kan variera beroende på vilken kulturform man är uppväxt med. Dessa avstånd brukar normalt delas in i det *intima avståndet* vilket är 15 - 45 cm, det *personliga avståndet* som är 45 cm – 1,2 m, *umgängesavståndet* vilket ligger mellan 1,2 till 2,0 m, samt det *offentliga avståndet* som är från 7,5 m och längre bort. Avstånden för intim-, personlig-, umgänges-, och offentlig kontakt med andra människor kan dessutom delas in i *näravstånd* och *fjärravstånd* beroende på vilka grupper av människor vi kommunicerar med. Exempelvis brukar det intima avståndets näravstånd användas av förälskade par, medan det intima fjärravståndet mer används på offentliga platser som i en hiss eller en fullsatt buss (Fast, 1970; Quilliam, 1994).

Via vårt talspråk, det vill säga den verbala kommunikationen, skickar vi mer eller mindre medvetna signaler till dem vi kommunicerar med. Den utom-verbala kommunikationen sker då med hjälp av olika tonlägen, varierande tempo när vi talar, samt genom vår röststyrka. De icke-verbala signalerna som samtidigt sänds fram och tillbaka mellan parterna, sker då ofta omedvetet. Vi signalerar olika budskap till varandra genom vårt ansiktes mimik, där vi bland

annat använder oss av ögon- och munrörelser samt vår kroppshållning tillsammans med olika gester. Vi kommunicerar alltså hela tiden med vår omgivning med hjälp av vår kropp, även om vi inte uttalar ett endaste ord via det verbala språket (Brørup m.fl., 1997). Enligt Maltén (1998) består minst 70 % av kommunikationen mellan människor av det icke-verbala språket. Detta menar han, gör att den personliga utstrålningen har större betydelse än själva innehållet i det man säger. För att bli en god kommunikatör krävs det även att man kan lyssna på vad den andre parten säger. Genom att ha ögonkontakt med varandra kan båda parter se hur den andre reagerar på vad som sägs. Det är också viktigt att ha en förmåga att kunna lyssna på vad som *inte* sägs, det vill säga att lyssna ”mellan raderna”. Maltén (1998) sammanfattar konsten att kunna lyssna på följande sätt.

Konsten att lyssna innebär således att lägga märke till vad den andra säger, att försöka förstå vad de menar, att försöka uppfatta känslan bakom orden, att uppmärksamma vad de inte säger eller ger uttryck för (s.21).

2.4 Icke-verbal kommunikation

2.4.1 Definition av begrepp

Det som i dagligt tal brukar kallas ”kroppsspråk” är inte riktigt samma sak som själva begreppet icke-verbal kommunikation, eftersom kroppen används även vid verbala samtal. När vi talar med varandra använder vi kroppen genom våra stämband. Vi använder också kroppen som ett hjälpmedel när vi på något sätt vill förstärka det vi säger. Detta görs med hjälp av olika gester, som exempelvis hand- armrörelser och vår mimik. Det är däremot mycket svårt att skilja ut det helt icke-verbala från det utom-verbala och verbala språket, eftersom dessa oftast samverkar med varandra (Brørup m.fl., 1997). Enligt Nilsson och Waldemarson (1994) är begreppet icke-verbal kommunikation ett samlat begrepp.

Icke-verbal kommunikation är ett samlingsbegrepp för alla budskap som inte ryms i ordens ordboksydelse (s.216).

Eftersom det i dagligt bruk är svårt att urskilja begreppet icke-verbal kommunikation från begreppet kroppsspråk och man oftast säger ordet kroppsspråk, återges även denna definition. Enligt Nationalencyklopedins ordbok (1996) definieras begreppet kroppsspråk som en sammanfattning av olika känslor och kroppsrörelser.

Sammanfattningen av olika sätt att med kroppen uttrycka känslor, sinnestillstånd och attityder etc. T.ex. mimik, gester, blickar och kroppshållning (s.80).

2.4.2 Historik

Kunskaper om icke-verbal kommunikation utgjordes från början av zoologers studier av hur djur som exempelvis apor, kattdjur, insekter och fåglar betedde sig under parning och vid strider. Genom dessa studier fick man nya insikter om den icke-verbala kommunikationens betydelse. Det tog däremot lång tid innan liknande observationer gjordes av människors beteende. Den förste som gav ut en bok inom detta ämnesområde var Charles Darwin, vilken senare blev grundare till teorin om utvecklingsläran. I boken *Expressions of the emotions in man and animals* som gavs ut 1872, finns beskrivningar och analyser av signaler som både djur och människor använder sig av under den tid då kommunikation sker (Lewis, 1980).

Enligt Giddens (2003) ansåg Darwin att människan har sex olika grunduttryck vilka skulle vara medfödda och gemensamma för alla människor oavsett kultur. Dessa grunduttryck skulle vara att kunna visa: glädje, sorg, ilska, avsky, rädsla och överraskning. I sin bok om kroppsspråket redogör Fast (1970) för de två forskarna Bruner och Taguiri, som genom sina undersökningar kom fram till att det inte skulle finnas några medfödda ansiktsuttryck. Fast skriver i samma bok även om de tre forskarna Ekman, Frisen och Sorensen, som 14 år senare skulle hävda att grunduttrycken skulle hänga samman med en slags förprogrammering av hjärnan som ger ansiktet vissa uttryck beroende på vilka känslor som hjärnan får att bearbeta. Genom dessa forskares undersökningar fick Darwins teorier nytt stöd.

Darwin har haft inflytande på socialpsykologin som vetenskapsområde genom sina teorier och tolkningar av ansiktsuttryck (*interpersonell perception*) och känslor (*attribution*). Han ansåg att förmågan att uttrycka oss via kroppen, är för att andra människor som finns i vår omgivning ska ha en möjlighet att uppfatta och förstå även det som inte uttrycks verbalt. Dessa tankegångar har fått betydelse på nytt i forskningen kring den icke-verbala kommunikationen (Nilsson, 1996).

Fast (1970) redogör för Dr Birdwhistell och hans sammanställning av ett alfabetiskt register över olika rörelsemönster i människans kroppsspråk. Enligt denna sammanställning skulle inga rörelser ske av en slump, utan varje enskild rörelse skulle ha en bestämd mening. Detta antagande är Fast skarpt kritisk mot. Han menar att det inte går göra generaliseringar genom att säga att en viss rörelse skulle ha en bestämd mening. Det finns rörelser som vi människor gör av "gammal vana" och för att förstå den enskilda människans kroppsspråk räcker det inte att bara studera det som syns på ytan. För att kunna göra en rättvisande bedömning måste man

även ha personliga fakta om den enskilda människans bakgrund och livssituation. Däremot menar Fast att det går att få fram viktiga ledtrådar om en människas personlighet genom studier av denna persons sammantagna rörelsemönster. Håkansson (1995) menar att forskning omkring samspelet mellan den verbala och den icke-verbala kommunikationen länge varit ett eftersatt område. Hon menar också att det behövs en breddad och förnyad kunskap inom detta område, då dessa kunskaper bland annat kan ha stor betydelse för utveckling av olika språkteorier.

2.4.3 Icke-verbala signaler

Våra gester sker med hjälp av olika signaler och samma gest kan symbolisera helt olika betydelser beroende på vilken kultur personen befinner sig i. En nick eller en huvudskakning i sidled betyder exempelvis ”ja” respektive ”nej” i de västerländska kultureerna, men kan i andra kulturer betyda helt tvärtemot. Det är därför viktigt att bemöta varje obekant människa med en viss försiktighet i början av bekantskapen, så att det inte sker onödiga missförstånd i kommunikationen (Morris, 1977).

Barns förmåga att signalera och uttrycka sina behov till omgivningen varierar. Vissa barn ger tydliga signaler, medan andra är mer diffusa i sitt uttryckssätt. För en pedagog kan därför en del barn vara mer eller mindre svårtolkade när det gäller reaktioner på bemötande (Kadesjö, 2001). Vissa barn har en hög toleransnivå medan andra har en lägre. Om ett barn har en hög toleransnivå kan det behövas mer simulans från pedagogens sida för att barnet ska reagera. Vid de tillfällen då pedagogen inte har uppfattat barnets behov av extra stimuli, kan barnet ibland framstå som ointresserad av det som sägs eller visas. Har barnet däremot en väldigt låg toleranströskel är risken istället att den vuxne överskrider barnets individuella toleransnivå, och det kan då bete sig aggressivt och agera ut mot pedagogen. I båda fallen är det den vuxnes svar på barnens reaktioner som har den största betydelsen i exempelvis en konfliktsituation (Jerlang m.fl. , 1988).

De första åren i ett barns liv är det vanligt att barnet pendlar mellan avståndstagande och en önskan om närhet. Barnet håller på att utvecklas för att så småningom kunna bli en egen självständig individ. För barn i denna fas av sin utveckling används kroppen som ett redskap för att lära känna de egna gränserna i förhållande till objekt eller människor i dess omgivning. Ett barn kan därför utan några särskilda skäl börja sparka, bita, riva eller nypas. För barnet är detta naturliga uttryckssätt för att visa sina känslor tiden innan hans eller hennes verbala

färdigheter har vidareutvecklats. Hur personal inom barnomsorg och skola bemöter dessa känslouttryck påverkar barnets framtida emotionella utveckling och det är därför av vikt att man ser barnets icke-verbala signaler och har förståelse för barnets beteende (Fahrman, 1996). Samspel mellan barnet och pedagogen i förskolan är betydelsefullt eftersom han eller hon fungerar som ett komplement till barnets familj. Pedagogen ska inte vara passiv i förhållande till barnets känslor, utan ska kunna fungera som identifikationsobjekt även i de situationer där barnet känner vanmakt och har behov av en vuxen att kunna avreagera sig på (Jerlang m.fl., 1988).

I en akut konfliktsituation existerar det inom barnet ett slags kaos. Det är oftast mycket starka krafter som barnet kan känna rädsla och vanmakt inför. I situationer där barnet är så utom sig av aggression att det inte går att kommunicera verbalt med det, kan ibland enda sättet att nå fram vara att kommunicera rent fysiskt med barnet. Ett barn som det normalt går att ha kroppskontakt med, kan man i de flesta fall bemöta genom att ta tag i det och fysiskt hålla om det under den tid som barnet sparkar, skriker eller slåss. Efter en stund brukar barnet börja slappna av. Efterföljande reaktion från barnets sida blir då oftast att det som från början var ilska utbyts mot ledsnad, barnet börjar ofta gråta istället. I dessa situationer kan den vuxnas famn för barnet representera en slags trygghet. När barnet sedan känner sig tryggt är det lättare för den vuxne att kommunicera verbalt med barnet (Fahrman, 1996).

2.5 Möjliga orsaker till konfliktsituationer

2.5.1 Kommunikationsstörningar

Det finns vissa faktorer som kan orsaka störningar när människor försöker kommunicera med varandra. Det kan exempelvis vara att miljön runt de samtalande är bullrig med sorl och oväsen, eller att någon av parterna skymms av någonting och därför inte kan se den andres ansikte för att få ögonkontakt. Det kan även uppstå störningar på grund av att den verbala språkbehärsningen inte är lika utvecklad hos båda parter. Bristande förmåga hos någon av parterna att kunna anpassa sin kommunikationsnivå till den andres förutsättningar kan orsaka störningar eftersom budskap lätt kan missuppfattas. Det kan exempelvis vara skillnader i kunskapsnivå, eller att kommunikationen störs på grund av parternas egna förväntningar, känslor och attityder. En faktor som också kan vara störande i kommunikationen är när det inträffar dubbla budskap mellan de verbala, utom-verbala och de icke-verbala signalerna (Brørup m.fl., 1997).

2.5.2 Dubbla budskap från den vuxne

Enligt Brodin och Hylander (2002) får ett barn vägledning i hur det ska förhålla sig till framtida situationer genom att läsa av och tolka den vuxnes ansiktsuttryck vid olika tillfällen. I en känslomässigt laddad situation som exempelvis vid en konfliktsituation kommer det som sägs med ord oftast i bakgrunden. Via rösten och kroppen förmedlas även andra signaler som gör ett starkare intryck på barnet än vad den vuxne ofta är medveten om. Morris (1977) menar att gester och tal måste stämma överens när vi samtalar med ett barn, annars kan det uppstå dubbla budskap genom att pedagogen säger en sak verbalt, men visar ett helt annat budskap med sin kropp. När en pedagog samtalar och med ett leende ansikte ser på barnet, samtidigt som kroppen verkar spänd och pedagogens ögon verkar frånvarande eller kalla betraktat från barnets sida, måste barnet välja ut vilka signaler det ska våga lita på. I dessa situationer kommer barnet att först och främst att lita på det budskap pedagogens kropp utstrålar. Sådana situationer kan skapa onödiga missförstånd där barnet exempelvis kan få för sig att den vuxne hänskrattar åt det, trots att så inte är fallet.

2.5.3 Negativt kontra positivt bemötande

Brodin och Hylander (2002) menar att en pedagog som arbetar med en stökig barngrupp där det finns flertalet oroliga barn, lätt spänner kroppen på grund av hög beredskap för begynnande konflikter. Känner pedagogen sig spänd eller arg är det svårt att på samma gång uppfatta barnets signaler och bekräfta barnet och dess känslor. Pedagogen har i dessa fall egna obearbetade känslor som tar överhanden. För barnets del är detta negativt. En empatisk bekräftelse från pedagogens sida kan göra att ett irriterat eller ilsket barn snabbare lugnar ner sig. Pedagogen uppmärksammar ofta de barn som är stökiga och aggressiva men på ett negativt sätt. Just sådana barn behöver ett bemötande av det mer positiva slaget eftersom de oftast redan har fått bekräftelse på hur ”hopplösa” de är. Dessa barn går ofta försvarsberedda och med en ständig spänning i sin kroppshållning. De barn som ständigt hamnar i konflikter med antingen de vuxna, eller med andra barn har ofta svårigheter med att uppfatta andras icke-verbala signaler. Brodin och Hylander (2002) menar vidare att dessa barn behöver hjälp med att förstå sina egna känslouttryck och att detta kan göras genom att den vuxne hjälper barnet att kunna se och lära sig tyda olika icke-verbala signaler för att barnet bättre ska kunna förstå och kanske kunna sätta ord på vad det är som händer dem.

Barn behöver bli sedda, förstådda och bekräftade i sina känsloupplevelser. Genom att uppleva samvaro, samspel och samförstånd med kommunikation med andra kan de så småningom förstå både sig själv och andra (s.10).

3. Empirisk del

I denna del kommer jag att formulera mitt problemområde, redogöra för de metodologiska utgångspunkterna och min undersökning.

3.1 Problemprecisering

- Vilka uppfattningar och erfarenheter har pedagoger av kroppsspråkets betydelse i mötet med ett barn i en situation där det uppstått konflikt?
- Vilka uppfattningar och erfarenheter har pedagoger om hur deras icke-verbala uttrycksätt påverkar barnet, och hur barnen i sin tur reagerat på deras kroppsspråk?
- På vilka sätt kan pedagoger använda sig av sitt kroppsspråk som ett verktyg i konfliktsituationer mellan dem själva och barnen?

3.2 Metod

3.2.1 Metodologiska utgångspunkter.

Som metod valdes att utgå från kvalitativa intervjuer med hjälp av semistrukturerade frågor vilka ger intervjupersonen möjlighet att göra egna reflektioner och tillägg. En stor fördel med denna typ av intervjufrågor är dess öppenhet. Syftet med en semistrukturerad intervju är att få fram beskrivningar av den intervjuades egna uppfattningar och erfarenheter och på så sätt kunna tolka olika fenomen och dess mening utifrån den intervjuades eget perspektiv. Inom kvalitativ forskning är det fenomenologiska synsättet dominerande. Inom fenomenologin beskrivs och studeras strukturer och variationer av den intervjuades egna upplevelser och uppfattningar utan att ta hänsyn till var dessa upplevelser ursprungligen kommer ifrån, eller varför deras uppfattningar har uppstått. En vanlig kritik mot kvalitativa intervjuundersökningar är att antalet intervjupersoner är för lite. Kritiker av denna metod menar att det är svårt att generalisera utifrån de resultat som framkommit. Det är även svårigheten att vara objektiv som ofta har kritiserats. Detta på grund av det samspel som oundvikligen uppstår mellan parterna i en intervjusituation (Kvale, 1997; Starrin & Svensson, 1994).

Som grund för analysdelen i detta examensarbete valdes hermeneutisk tolkning. Syftet med en hermeneutisk tolkning av en text är att förstå dess mening. Med denna metod tolkas först texten utifrån en helhet och bryts sedan ner i delar för att till sist fogas samman till en helhet igen (Starrin & Svensson, 1994).

3.2.2 Metodöverväganden

I denna undersökning har jag valt att endast göra intervjuer. Då det gäller vuxna människor som har erfarenheter bakom sig och därför kan dra sig till minnes olika situationer bakåt i tiden, ansåg jag att denna metod passade bäst. Enligt Kvale (1997) kan dock en intervju vara förenat med vissa svårigheter. En sådan kan vara att den intervjuades svar till viss del kommer att färgas av intervjuarens tolkningar, vilket gör att intervjumetoden inte kan sägas vara helt objektiv. Ett annat problem kan vara att den som blir intervjuad känner sig spänd eftersom intervjun spelas in och svaren kan därför bli något modifierade utifrån vad de vågar svara med tanke på att det som sägs kommer med på ljudband.

Att observation med hjälp videoinspelning valdes bort i undersökningen grundar sig till viss del på svårigheten att som obekant student i en ny omgivning kunna studera det mänskliga samspillet mellan pedagog och barn. För att kunna göra detta på ett bra sätt hade jag troligen behövt längre tid på mig för att kunna smälta in i verksamheten. Observation med hjälp av video valdes även bort på grund av svårigheter att utföra den på ett etiskt godtagbart sätt.

3.2.3 Etiska överväganden

En videoobservation ger ett undersökningsresultat där det finns möjligheter att studera deltagarens beteende ingående och möjlighet till diskussion och analys tillsammans med den som har observerats. Svårigheten ur etisk synpunkt är huruvida den person som i sådana fall ska videofilmas bör få någon förhandsinformation om den faktiska anledningen till att han eller hon filmas. Regel nummer ett i de forskningsetiska principerna (1991) säger att de personer som på något sätt ska delta i en undersökning, i förväg ska informeras om vad deltagandet kommer att innebära, samt att de ska ha möjlighet att kunna avstå deltagande även under pågående undersökning.

Forskaren skall informera uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare om deras uppgift i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande. De skall därvid upplysas om att deltagandet är frivilligt och om att de har rätt att avbryta sin medverkan. Informationen skall omfatta alla de inslag i den aktuella undersökningen som rimligen kan tänkas påverka deras villighet att delta (s.7).

Genom att pedagogerna fick ta del av de frågor som skulle ställas under den inspelade intervjun innan inspelningen påbörjades, fick de även en möjlighet att påverka vad som sedan skulle få spelas in på ljudband. Av denna anledning valdes observation som metod bort och undersökningen grundar sig därför på enbart på bandinspelade intervjuer.

3.2.4 Beskrivning av urvalsgrupp och avgränsningar

Jag har intervjuat fem stycken pedagoger fördelat på två olika kommuner. Detta val gjordes utifrån att få lite större spridning samt att ytterligare skydda pedagogernas anonymitet. Avgränsning har gjort på så vis att jag endast intervjuat pedagoger som har mer än 10 års erfarenhet av att arbeta med barn i förskolan. Detta val gjordes utifrån att en pedagog med en längre tids erfarenhet troligtvis har lättare för att gå tillbaka till olika situationer tagna ur minnet, än vad nyutbildad pedagog skulle ha.

3.2.5 Genomförande

Efter att ha läst litteratur och på så sätt inhämtat kunskaper om metoder för kvalitativa intervjuer, utformades ett informationsbrev till rektorer (Bilaga A) samt ett antal frågor att användas vid intervjuerna (Bilaga B). När frågorna var färdigformulerade testade jag dem muntligt på en bekant, vilket gick bra. Trots detta fick frågorna dock senare formuleras om efter den första intervjun. För att försäkra mig om att få tag i tillräckligt antal intervjupersoner för min undersökning tog jag via telefon först kontakt med pedagogerna för att ta reda på om det var några som var villiga att bli intervjuade. Jag gjorde en kort presentation av mitt arbete och syftet med detta. Jag bokade samtidigt en preliminär tid för ett besök. Jag sände ut ett informationsbrev till berörda rektorer för att de skulle få kännedom om vad jag som student höll på med. Detta för att inte i efterhand riskera att bli stoppad för vidare undersökningar.

Vid det personliga mötet fick varje pedagog läsa igenom samma informationsbrev som sänts ut till rektorerna (Bilaga A). En plats i avskildhet valdes där vi kunde samtala och utföra intervjun ostört. Pedagogen fick sedan en kort stund på sig för att studera mina intervjufrågor. Detta gjordes för att pedagogen lättare skulle kunna sätta sig in i vad jag tänkte ta upp och för att de skulle slappna av inför intervjun eftersom de då inte skulle bli överraskade över eventuella "känsliga" frågor. Efter detta intervjuades pedagogerna med hjälp av en kassettspelare. Intervjuerna tog i genomsnitt cirka 15 - 20 minuter att genomföra och den totala samtals tiden med pedagogen inklusive den tid då samtalet spelades in, tog i medeltal cirka 45-60 minuter. Intervjuerna skrevs sedan ordagrant av med hjälp av dator. Varje intervju lästes först igenom i sin helhet och sedan sammanställdes alla de intervjuades svar samlat fråga för fråga. Avslutningsvis gjordes en analys av de sammanställda svaren.

3.3 Resultatdel

I detta avsnitt redovisas ett sammanfattande resultat av vad jag fått fram genom intervjuerna. Efter detta följer en analys med diskussion utifrån de svar som kommit fram utifrån resultatet.

3.3.1 Redovisning av resultat

Resultaten här nedan visar en sammanställning av de svar pedagogerna gav under intervjun. Jag har försökt se mönster för vad pedagogerna uppfattar som viktigt och om de har några gemensamma referensramar. För att lättare kunna urskilja likheter, skillnader och mönster redovisas resultatet fråga för fråga och i ordningsföljd med utgångspunkt från intervjufrågorna (Bilaga B).

Yrkeserfarenhet

Samtliga pedagoger har en längre tids erfarenhet av att arbeta med barn i förskolan. Några har även barnskötarutbildning som grund före sin högskoleutbildning.

Tankar om ordet kroppsspråk

Flera svarade att det är hur man pratar med kroppen. Någon svarade att det är något som man egentligen inte styr över. Kroppsspråket är någonting som är primitivt och ibland omedvetet. Någon pedagog menade att det är något som visar vad man tycker och känner.

Vi visar ju, du kan ju aldrig dölja det. Det är något som är omedvetet också.

Några pedagoger menade att det var hur man rör sig med kroppen överhuvudtaget. Om det man säger passar ihop med det som kroppen gör.

Teoretisk bakgrund om kroppsspråkets betydelse

Ingen av pedagogerna kunde dra sig till minnes att detta ämne var något som direkt tagits upp under deras utbildning. De som gått utbildning till barnskötare mindes dock något mer om detta, än de som inte hade denna utbildning i grunden. Några pedagoger mindes att de på sätt och vis fått kunskaper om detta i ämnet drama, genom att de haft olika övningar.

Vi hade mycket med drama. Man gjorde spegelbilder av varandra, man skulle följa varandra i spegelrörelserna. Även andra dramatiseringar.

Det fanns pedagoger som av eget intresse läst litteratur inom området. Någon pedagog trodde sig minnas att de tagit upp detta på kurserna i metodik.

Kroppsspråkets betydelse i konfliktsituationer

Pedagogerna ansåg att kroppsspråket har en oerhörd betydelse och att det alltid är med på något sätt när man är i konflikt. Någon pedagog sa att man inte kan dölja om man känner sig arg eftersom kroppen då blir spänd. Flera av pedagogerna menade att det brukar synas i deras ögon om de är arga och att man då inte kan dölja detta för barnet.

I ögon och allt syns det att man är arg. Det är inte många som kan dölja det.

Någon Pedagog menade att man markerar med hjälp av sättet att stå och hur man ser på barnet. Den vuxne är längre i förhållande till barnet och detta har viss betydelse.

Hur pedagogerna mindes en konfliktsituation

Få av pedagogerna kunde minnas en specifik händelse helt spontant, men samtliga kunde under intervjuens gång senare dra sig till minnes olika situationer där ett barn visat hur det kände genom att bete sig aggressivt eller lite utagerande mot dem. Ofta kan barnet börja grimasera åt den vuxne. Flera av pedagogerna menade att när ett barn inte vet hur det ska kunna uttrycka sig verbalt, kan barnet som en sista utväg ibland börja bitas istället.

När de inte hittar något annat argument och inte verbalt kan säga någonting så kan de bitas också, när de inte vet hur de ska bete sig.

Uppfattning av barnets kroppsställning och ”mimik”

Pedagogerna menade att det syntes tydligt på barnet, i ansiktets mimik. Någon svarade att ett barn kan slå neråt med armarna och liksom markera på så sätt. Några av pedagogerna menade att barnet ofta stampar med foten i golvet och att vissa barn vänder sig med ryggen mot den vuxne för att demonstrativt visa hur det känner sig. Pedagogerna menade att ett barn i en sådan situation brukar bli spänd i hela kroppen.

Känslomässig upplevelse av barnets kroppsspråk

En av pedagogerna menade att man försöker att reda ut sådana situationer direkt.

Vi reder ju ut den, alltså man får ju reda ut den situationen, då när den händer [...] med det barnet. Sedan har jag inte det med vidare, utan det lämnar jag bakom mig.

Någon pedagog menade att hon kände sig stressad inombords. Flertalet pedagoger menade att de ville prata med barnet och försöka att reda ut situationen för att kunna känna sig färdig med konflikten.

Egen kroppsställning och mimik

Pedagogerna svarade att det inte alltid är så att man tänker på vilken kroppsställning man intar i dessa situationer. Den vuxne spänner ofta kroppen och visar i ansiktet att han eller hon är arg. Samtliga pedagoger menade att ögonkontakt mellan vuxen och barn var viktigt.

Jag går alltid ner så jag ser ögonen. Även om jag böjer mig ner.

Några pedagoger menade att man ofta går upp i en slags försvarsställning gentemot barnet. De vuxna kan ibland korsa armar och försöker på så sätt förmedla att det är de som bestämmer. Flertalet av pedagogerna menade att man även spänner axlarna. Den egna kroppsställningen är ofta beroende av hur man fångar in barnet vid en konfliktsituation. Flertalet av pedagogerna menade att man ofta tar tag i barnets arm för att ta det en bit bort eller för att komma närmare barnet. Samtliga pedagoger svarade att man sedan försöker sätta sig ner med barnet. Sitter barnet däremot ner exempelvis på golvet, så menade pedagogerna att de istället försöker att ta upp barnet för att de ska komma i samma nivå för ögonkontakt.

Barnets upplevelse av den vuxnes kroppsspråk

Någon pedagog menade att barnet nog ofta upplever den vuxne som tillmötesgående. Någon annan pedagog menade att barnet säkert upplevde det väldigt negativt. Flera av pedagogerna menade att barnet ser att den vuxne blir arg. Barnen upplever att den vuxne är arg genom att de ser det på den vuxnes ögon. De reagerar ofta på att den vuxnes blick mörknar.

Vad de skulle ha velat ändra i sitt eget kroppsspråk gentemot barnet

Någon pedagog menade att hon inte borde ha varit försvarstagande utan tänkt mer som pedagog, men menade att det inte alltid är lätt eftersom man samtidigt känner sig stressad av situationen. Några pedagoger menade att de borde ha tänkt mer på att gå ner på barnets nivå och lyssna av barnet. Några pedagoger menade att de skulle försökt slappna av i kroppen lite, för att visa för barnet att man inte är arg på det. Pedagogerna menade att de skulle ha velat förmedla ett lugnare intryck av sig själva till barnen.

Vad ett barn kan reagera på i den vuxens kroppsspråk

Pedagogerna menade att barn "läser av" vuxna på något sätt. Barnet ser hur de står, hur de ser på dem och om de vuxna verkar avslappnade i sina kroppar. Om en vuxen suckar och går sin väg, kan barnet ta detta som ett nederlag. Känner sig barnet i underläge, kan de reagera på det.

Om jag står upp och barnet sitter ner [...] kommer det ju i underläge. Då måste det ju inta försvarsställning.

Kroppsspråk som ett redskap för kommunikation vid konflikter

Pedagogerna menade att man kan gå ner i barnets nivå och visa med sin egen kropp att man har intresse av att lösa konflikten. Pedagogerna kan försöka att vara lite lugnare och tänka efter först. Flera pedagoger menade att man kan sitta ner tillsammans på barnets nivå och för att få ögonkontakt med barnet. Någon pedagog menade att den vuxne bör tänka på hur han eller hon står över barnet under den tid en konfliktsituation pågår, eftersom man då ser ner på barnet och barnet i sin tur ser upp på den vuxne. Några pedagoger menar att de använder sin kropp som redskap genom att de brukar förstärka akuta verbala tillsägelser med att ta ett steg framåt.

Att ta ett steg fram när man skriker "Nej" är att förstärka det man säger med hjälp av kroppen.

Pedagogernas tankar i övrigt om den icke-verbala kommunikationen.

Pedagogerna menade att det som sägs verbalt måste stämma överens med vad kroppen visar. Barnet märker om man säger ett och egentligen menar något annat. Det är viktigt att vara ärlig. Pedagogen bör tänka på att vända sig mot barnet när man pratar med det, annars kan barnet få en känsla av att vara betydelslös för den vuxne. Någon pedagog menade att en videofilmning av ens eget beteende kan vara nödvändig för att kunna se sina egna "dolda" signaler.

3.4 Diskussion

3.4.1 Analys och diskussion av resultat

Syftet med denna uppsats var att jag ville undersöka hur pedagogerna uppfattar den icke-verbala kommunikationens betydelse i konfliktsituationer mellan dem själva och barnen i förskolan. Jag ville också försöka få reda på vad pedagogerna uppfattar som viktigt när det gäller dessa situationer. En av mina problemställningar var hur pedagogerna uppfattar kroppsspråkets betydelse och vilka erfarenheter de har av detta. Det visade sig av resultatet att pedagogerna anser att kroppsspråket har en mycket stor betydelse och alltid är med i konfliktsituationer. Enligt Brodin och Hylander (2002) kommunicerar vi på olika kanaler samtidigt och detta stämmer väl överens med pedagogernas påstående om att kroppsspråket alltid är med.

Pedagogerna definierar första hand ordet kroppsspråk som ”att prata med kroppen”. Det framkom även att pedagogerna menar att kroppsspråket finns med hela tiden men är mer eller mindre medvetet. På grund av detta är den icke-verbala kommunikationen något som är svårt för pedagogen att medvetet styra över. I en akut situation hinner inte pedagogen alltid tänka efter hur man rent ”pedagogiskt” bör bemöta barnet. Det kan handla om sådana situationer där pedagogen exempelvis måste förhindra att ett olycksfall sker eller måste ge en tillsägelse där konsekvensen blir till barnets nackdel.

När det gällde pedagogernas erfarenheter av att minnas en specifik händelse där ett barn visat ett aggressivt eller utåtagerande beteende mot dem, framkom det av resultatet att pedagogerna helst vill reda ut konflikter på plats och direkt efter det har hänt. Pedagogen försöker sätta sig ner med barnet och prata, för att försöka reda ut situationen. I annat fall känns inte konflikten färdig menar pedagogerna. Detta ser jag som enbart positivt, eftersom det förmodligen innebär att pedagogerna inte bär det med sig en längre tid, utan bearbetar konflikten mellan sig och barnet samma dag som det händer.

Min andra problemställning var vilka uppfattningar pedagogerna har av hur deras icke-verbala uttrycksätt påverkar barnen och hur detta i sin tur påverkar pedagogen. I resultatet framkom att barnet främst påverkas av den vuxnes ögon. Barn reagerar ofta på att den vuxnes blick mörknar. Pedagogernas svar under intervjun tyder på att de är fullt medvetna om att det syns i ögonen när de är arga och att detta inte kan döljas för barnet. Ett flertal gånger under intervjuerna påtalade samtliga av pedagogerna hur viktigt det var att ha ögonkontakt med

barnet. Pedagogerna vill på alla sätt försöka att kommunicera via ögonkontakten. Sitter barnet ner vid en konflikt så försöker pedagogerna att i möjligaste mån ta upp barnet i jämnhöjd med sig själv. Antingen genom att sätta sig ner på huk eller också böjer man sig ner mot barnet för att få ögonkontakten på så vis. Att sätta sig ner någonstans med barnet, t.ex. i soffan eller att låta barnet sitta i den vuxnes famn ger också möjlighet till ömsesidig ögonkontakt. Enligt Brodin och Hylander (1997) vill den vuxne ofta få ögonkontakt när han eller hon måste hindra barnet från att göra något som det inte får göra. Ögonkontakten mellan pedagog och barn fungerar i detta fall som en förstärkning för att pedagogen ska försäkra sig om att barnet verkligen har förstått budskapet.

Pedagogerna tänker inte alltid på vilken kroppsställning de intar i konfliktsituationer. Den egna kroppsställningen beror i många fall på hur man fångar in barnet vid en konfliktsituation. Pedagogerna verkade däremot fullt medvetna om att både barnens och deras egna kroppar blir spända vid konfliktsituationer. Främst är det axlarna som spänns. Flertalet pedagoger menade att man i konfliktsituationer ofta använder sig av kroppskontakt med barnet. Pedagoger rör ofta vid barnets arm för att ta det med sig en bit bort eller för att komma närmare barnet. Ibland tar pedagogen initiativ till kroppskontakt genom att ta upp barnet i sitt knä och på så sätt hålla om och försöka lugna barnet. Detta stämmer bra överens med Sterns tankar (Brodin & Hylander, 1997) om kroppskontakt som ett grundläggande behov. Min personliga uppfattning om kroppskontakt med barn vid konfliktsituationer är att man bör vara medveten om att inte alla barn reagerar positivt på kroppsspråk när de är i en situation av affekt. För vissa barn kan en lugnande hand på en axel eller en lätt nuddning av en arm istället förvärra konflikten. Jag tror därför att det är viktigt att man som pedagog har goda kunskaper om varje enskilt barn i barngruppen och även en viss inblick i barnets övriga livssituation.

Det finns hos pedagogerna en stark medvetenhet och uppfattning om hur man som pedagog bör agera i konfliktsituationer. Det pedagogerna menar att de bör göra är att inte gå i försvarsposition gentemot barnet utan tänka mer professionellt. Pedagogerna menade även att de bör tänka på att försöka gå ner på barnets nivå och lyssna av barnet. Detta är viktigt så att barnet inte ska känna sig i underläge som de kan göra när den vuxne står upprätt och böjer sig mot barnet, menar pedagogerna. Inte heller bör den vuxne sucka uppgivet och gå sin väg bort från barnet. Barnet tar detta som ett nederlag, vilket i längden kan skada barnets självkänsla.

Den tredje problemställningen i min undersökning har varit att ta reda på hur pedagogen använder sig av kroppsspråket som ett verktyg. Det visade sig av resultatet att pedagogerna använder sig själva och sin kropp hela tiden mer eller mindre omedvetet, men att det är svårt att sätta ord på hur man går tillväga rent praktiskt. Detta beror troligtvis på att detta verktyg räknas in i vad som brukar kallas den ”tysta kunskapen”. Enligt pedagogerna är kroppsspråket som kommunikationsform inte något som direkt togs upp under deras utbildningstid. Några menade dock att de fått lite kunskaper om detta i ämnet metodik. De som läst till barnskötare menade att detta ämnesområde togs upp i ämnet drama. Samtliga pedagoger tycker att kunskaper om hur vårt kroppsspråk fungerar är viktigt som ämnesområde, men menar också att det är något som man inte så ofta pratar med varandra om. Detta anser jag skulle möjligtvis kunna tyda på att det skulle behövas mer praktisk didaktik och drama i lärarutbildningen.

Som ett slutresultat av denna studie med hjälp av kvalitativa intervjuer framkom det att några gemensamma referensramar finns. Dessa är:

- Att pedagogerna tycker att ögonkontakt med barnet är oerhört viktigt
- Att pedagogerna anser att det man säger verbalt måste stämma med vad ens kropp gör
- Att pedagogerna tycker det är viktigt att vara i jämnhöjd på barnets nivå

Med dessa gemensamma referensramar anser jag att jag fått svar på mina problemställningar. Detta motiverar jag med att pedagogernas uppfattning om kroppsspråkets stora betydelse finns, men att man inte är van att prata om det. Det var troligtvis också av den anledningen pedagogerna hade svårt för att beskriva en specifik konfliktsituation. Pedagogerna hade också klart för sig *att* kroppsspråket påverkar, men hade lite svårare för att förklara *hur* det påverkar. Hur pedagogerna använder sitt kroppsspråk som ett verktyg fick jag svar på genom att summera de olika svaren jag fick fram i mina intervjuer. Av dessa framkom att de faktiskt använder sig själva som ett kommunikationsmedel på ett eller annat sätt hela tiden de är med barnen. Det är bara så att pedagogerna har svårigheter med att sätta ord på denna ”tysta kunskap”. Genom att jag fått veta vad pedagogerna tycker är viktigt i samband med kroppsspråket och vad den icke-verbala kommunikationen betyder för dem anser jag att jag uppfyllt mitt syfte med detta arbete. Kunskapen om den icke-verbala kommunikationens betydelse finns, men som ett verbalt diskussionsämne mellan pedagoger finns det nog mycket kvar att utforska!

3.4.2 Metoddiskussion

Teoretiska delen - litteratursökning

När jag började söka litteratur inom ämnesområdet var det svårare än jag trodde att hitta litteratur av det mer seriösare slaget. Merparten av den litteratur som finns om icke-verbal kommunikation och hur vi kan använda oss av kroppsspråket som en kommunikationskanal, består till stor del av böcker av typen ”hjälp dig själv”. Författarna till dessa böcker saknar ofta vetenskapliga belägg för sina påståenden och hänvisar istället till forskning eller undersökningar i största allmänhet. Detta gör att läsaren har svårt att kontrollera sanningshalten av påståendena, eftersom det saknas giltiga hänvisningar till var man kan hitta dessa forskares rapporter och undersökningar.

Empiriska delen - undersökning med hjälp av kvalitativ intervju

Valet att utgå från kvalitativa intervjuer kändes helt rätt. Däremot borde undersökningen ha kompletterats med videofilmade observationer för att få fram ett mer objektivt och rättvisande resultat. Hade jag varit välbekant för de pedagoger som jag intervjuade, hade förmodligen resultatet blivit mer fylligt och mer tillförlitligt eftersom jag och intervjupersonen då kunnat diskutera och analysera kring eventuella videoupptagningar.

Att bandspelare användes under intervjun var bra på så sätt att jag kunde få med allt som sades och att jag vid sammanställningen kunde gå tillbaka för att lyssna. Att jag gjorde intervjuerna med hjälp av bandinspelning kan dock ha påverkat intervjupersonerna negativt genom att de kan ha känt sig obekväma och lite hämmade. Detta märktes till viss del genom att pedagogerna pratade mer förtroligt när bandspelaren var avstängd. Det är därför möjligt att de inte kunnat ge den information som en intervju utan inspelning skulle ha kunnat ge. Min egen personlighet kan ha också ha varit betydande i sammanhanget eftersom jag är ovan vid att intervju. Mitt eget kroppsspråk kan ha påverkat intervjupersonernas svar eftersom samtalet under bandinspelningen inte förlöpte på ett så kallat informellt och förtroligt sätt.

3.4.3 Undersökningens tillförlitlighet

Det resultat jag fått fram genom att analysera svaren från de personer jag har intervjuat, är just dessa fem personers personliga uppfattningar och erfarenheter av den icke-verbala kommunikationen mellan vuxen och barn. Det går därför inte att generalisera och därmed påstå att flertalet av lärare i förskolan skulle ha samma uppfattningar eller erfarenheter. Detta

har heller aldrig varit avsikten med denna undersökning, utan meningen har istället varit att försöka få reda på hur just dessa pedagoger tänker. Man kan emellertid anta att dessa fem personer inte avviker i något särskilt hänseende. När det gäller tillförlitligheten av vad intervjupersonerna har sagt, är undersökningen tillförlitlig i det avseendet att jag gjort intervjun med hjälp av kassettbandspelare. Genom att ha intervjuerna inspelade på band har jag kunnat gå tillbaka för att lyssna på vad som sades under intervjun. På så sätt har jag kunnat få bekräftelse på att allt uppfattats på ett korrekt sätt.

3.4.4 Förslag till vidare forskning

Det hade varit intressant att ta reda på hur utbildning påverkar vilka kunskaper man får om den icke-verbala kommunikationen. Är det exempelvis skillnad på om man gått en utbildning till barnskötare innan man påbörjat lärarutbildningen? Det hade också varit intressant att ta reda på om de uppfattningar och erfarenheter som pedagoger har stämmer med vad de faktiskt gör. Detta skulle ha kunnat göras genom en längre tids videodokumentation i kombination med analyser samt intervjuer.

3.5 Sammanfattning

Detta examensarbete handlar om pedagogers uppfattningar och erfarenheter av den icke-verbala kommunikationen mellan vuxen och barnen i förskolan. Syftet med detta arbete var att undersöka vad pedagoger uppfattar som viktigt när det gäller icke-verbala signaler i konfliktsituationer, samt hur de använder eller skulle kunna använda sin kropp som ett redskap i dessa situationer.

De teoretiska utgångspunkterna har drag av det socialpsykologiska perspektivet, som beskriver människan i vardagen. Socialpsykologin som vetenskapsområde studerar vårt sociala beteende och tänkande, samt de sociala relationerna mellan oss människor. Arbetet stöds till viss del på Brodin och Hylanders tolkningar av Sterns teorier och texter om barns självutveckling.

Mina problemställningar var att få reda på pedagogers uppfattningar och erfarenheter om kroppsspråkets betydelse i mötet med ett barn i konfliktsituationer, vilka uppfattningar och erfarenheter pedagoger har om hur deras icke-verbala uttryckssätt påverkar barnet, hur barnen reagerat på deras kroppsspråk samt få reda på hur pedagoger kan använda sig av sitt kroppsspråk som ett verktyg i konfliktsituationer mellan dem själva och barnen.

Som metod valdes att utgå från kvalitativa intervjuer med hjälp av semistrukturerade frågor. För analysdelen i detta examensarbete valdes hermeneutisk tolkning. I resultatet framkom det att pedagogerna tycker det är viktigt med ögonkontakt, att språk och kropp stämmer överens, samt att det är viktigt att vara i jämnhöjd med barnet. Det framkom även att pedagogen använder sig själv som verktyg hela tiden de är tillsammans med barnet.

Referenslista

- Bergeling, A. (2001) *Du och jag fröken: pedagogiska möten mellan barn och vuxna på fyra daghem*. Lindköpingsuniversitetet, filosofiska fakulteten, FiF-avhandling 46/01.
- Brodin, M. & Hylander, I. (1997) *Att bli sig själv: Daniel Sterns teori i förskolans vardag*. Stockholm: Liber AB.
- Brodin, M. & Hylander, I. (2002) *Själv-känsla: att förstå sig själv och andra*. Stockholm: Liber AB.
- Brørup, M. m.fl. (1997) *Psykologiboken: om barn, unga och vuxna*. Lund: Studentlitteratur.
- Fahrman, M. (1996) *Barns känslomässiga utveckling*. Lund: Studentlitteratur.
- Fast, J. (1970) *Kroppsspråket*. Stockholm: Bokförlaget Forum AB.
- Giddens, A. (2003) *Sociologi* Lund: Studentlitteratur.
- Håkansson, G. (1995) *Yla som vargar, tala som folk: om djurens och människornas kommunikation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Jerlang, E. m.fl. (1988) *Utvecklingspsykologiska teorier*. Stockholm: Liber AB.
- Kadesjö, B. (2001) *Barn med koncentrationssvårigheter*. Stockholm: Liber AB.
- Kihlbohm, M. (2003) *Om små barns behov och utveckling: Nyare utvecklingspsykologiska och neurobiologiska rön*. Stockholm: Myndigheten för Skolutveckling.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lewis, D. (1980) *Barnets hemliga språk: en kommunikation utan ord*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lind, L. (1995) *Närhet, känslor, utveckling: om samspel pedagoger – barn – föräldrar*. Stockholm: Liber Utbildning AB.
- Maltén, A. (1998) *Kommunikation och konflikthantering: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Morris, D. (1977) *Människan: en fälthandbok*. Stockholm: Nordstedt & Söners förlag.
- Nationalencyklopedin, Ordbok (1996) Göteborg: Språkdata & Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB.
- Nilsson, B & Waldemarson, A-K. (1994) *Kommunikation: samspel mellan människor*. Lund: Studentlitteratur.

Nilsson, B. (1996) *Socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Quilliam, S. (1994) *Barnets kroppsspråk: hur du tolkar signaler och budskap*. Uppsala: Translitera Media AB

Starrin, B. & Svensson, P-G. (1994) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori* Lund: Studentlitteratur.

Utbildningsdepartementet (1998) *Läroplan för förskolan. Lpfö 98*. Stockholm

Internet

Vetenskapsrådet (1991) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*.

Adress: <http://www.vr.se>

(Hämtat den 23 november 2004)

Utbildningsdepartementet (2004) Regeringens proposition 2004/05:11 *Kvalitet i förskolan*.

Adress: <http://www.regeringen.se>

(Hämtat den 20 november 2004)

Bilaga A

Meddelande

Datum: 2004-xx-xx

Till berörd rektor

Jag är student på lärarutbildningen, Högskolan i Kristianstad. Just nu håller jag på att skriva mitt examensarbete.

Jag har i mitt examensarbete valt att skriva om den icke-verbala kommunikationen mellan pedagogen och barnet i förskolan. Jag vill främst undersöka hur denna kommunikation sker i samband med konfliktsituationer som kan uppstå mellan barn och vuxen i det vardagliga arbetet på förskolan.

I min undersökning har jag tänkt göra intervjuer med förskollärare om deras uppfattningar och erfarenheter av just dessa situationer. Under förutsättning att förskollärarna svarar ja vid en förfrågan om en intervju, kommer jag att göra ett antal sådana intervjuer inom detta rektorsområde.

Under förutsättning att personerna godkänner det, kommer jag även att spela in dessa intervjuer med hjälp av kassetbandspelare. Kassetbanden är sedan mitt personliga ansvar och ingen annan utom möjligtvis min handledare på högskolan och min examinator kommer att få ta del av vad som sägs mellan mig och den jag intervjuar. Intervjuerna kommer alltså att vara sekretesskyddade.

I det skrivna arbetet kommer alla namn, platser eller annat som skulle kunna avslöja den intervjuades identitet ändras till fingerade namn/orter. Detta med tanke på sekretessen och den intervjuades integritet.

Med vänlig hälsning

Ingrid Thuvesson

Telefon: xxxx –xxx xx

E-post: xxxxxx xxxxx@xxxxxxx.

Godkännes: _____

Intervjufrågor

1. Hur lång erfarenhet har du av att arbeta med förskolebarn?
2. Vad tänker du på när någon säger ordet "kroppsspråk"?
3. Vilken teoretisk bakgrund om kroppsspråkets betydelse hade du med dig som nyutexaminerad lärare?
4. Vilken uppfattning har du om kroppsspråkets betydelse i samband med konflikter mellan dig och ett barn?
5. Kan du berätta om en konfliktsituation där ett barn reagerat med att visa ett aggressivt kroppsspråk gentemot dig?
6. Hur uppfattade du barnets kroppsställning och "mimik" i denna situation?
7. Hur upplevde du rent känslomässigt barnets kroppsspråk gentemot dig i denna situation?
8. Vilken kroppsställning och "mimik" hade du själv i samma situation?
9. Hur tror du barnet i sin tur upplevde ditt kroppsspråk?
10. Är det något i ditt kroppsspråk i denna situation som du i efterhand skulle ha velat vore annorlunda? I så fall vad?
11. Vad tror du att ett barn kan reagera på i den vuxens kroppsspråk vid en konfliktsituation?
12. Hur skulle du kunnat använda dig av ditt kroppsspråk som ett redskap i kommunikationen med barnen vid denna konfliktsituation?
13. Är det något du skulle vilja ta upp i detta sammanhang som vi inte redan talat om?